

Internet kao medij i normalizacija kibernetškog prostora

Tanja Oblak*

SAŽETAK

Pozornost ovoga teksta usmjerena je na pitanje uloge i učinaka prevladavajućih oblika komuniciranja koji oblikuju "elektroničku javnu sferu". Postavlja se pitanje, koji su načini uspostavljanja interakcija među sudionicima kibernetškoga prostora ključni za potencijalno oblikovanje elektroničke sfere. Internet, naime, shvaćamo kao medij koji udružuje i omogućava niz različitih komunikacijskih obrazaca. U kontekstu normalizacije kibernetškoga prostora dolazi do važnih strukturnih promjena, pri čemu mrežne reprezentacije imaju sve važnije mjesto. Prevladavanje paradigme Web mrežnih reprezentacija i potiskivanje dijaloških prostora, sve više dovodi do nastajanja elektroničke javne sfere koja više podsjeća na model medijski posredovane javne sfere, nego što se od njega udaljava. To je kretanje posve konzistentno s rastućom popularnošću Interneta i činjenicom da su Web mrežne reprezentacije ključni mehanizmi predstavljanja brojnih aktera, institucija, skupina, korporacija i pojedinaca, koji danas obilježavaju "virtualno pluralno društvo" u kibernetškom prostoru.

Ključne riječi: Internet, kibernetški prostor, masovni mediji, elektronička javna sfera, normalizacija kibernetškog prostora

Uvod

Pojava Interneta pokrenula je niz pitanja o tome hoće li i kako novi oblik računalno posredovanog komuniciranja doprinosti većem stupnju društvene integracije. Ključne dileme zoštrile su se u brojnim vizijama i idejama o pojavi virtualne, digitalne ili općenitije "elektroničke javne sfere" (Connery, 1997; Poster, 1997; Knapp, 1997; Malina, 1999). U ovome se tekstu mnogim različitim, čak međusobno suprotnim idejama o nastajanju i promjeni elektroničke javne sfere nećemo detaljno posvetiti. Različite in-

* Tanja Oblak, Fakulteta za društvene vede, Univerzitet u Ljubljani, Slovenija. E-mail: tanja.oblak@guest.arnes.si.

terpretacije elektroničke javne sfere mogu služiti kao uspješno ishodište za ovu raspravu, jer nam pomažu shvatiti barem dvije stvari: (1) ostvaruju li se uopće uvjeti za oblikovanje javne sfere u empirijskim okolnostima kibernetikog prostora (*cyberspace*) i (2) na kakav način je moguće javnu sferu u tim novim okolnostima teoretski obuhvatiti. Kako ju je, dakle, moguće razumjeti?

Pozornost će se više usmjeriti na pitanje uloge i učinaka prevladavajućih oblika komuniciranja koji oblikuju elektroničku javnu sferu. Internet kao trenutno najpopularniji tehnološki potporni temelj, koji čine u mreže povezane interaktivne računalne tehnologije, shvaćamo naime kao osobit *medij*, koji udružuje i omogućava niz *različitih* komunikacijskih oblika. Pitamo se koji komunikacijski oblici, koji načini uspostavljanja interakcija među sudionicima kibernetikoga prostora su oni, koji su za potencijalno oblikovanje elektroničke javne sfere ključni. Širi kontekst unutar kojega ćemo tražiti odgovore na postavljeni problem, predstavlja teza o normalizaciji kibernetikoga prostora (Resnick, 1998). Normalizacija kibernetikog prostora odnosi se na strukturne promjene koje su posljednjih godina temeljito preobrazile potencijalne učinke kibernetikoga prostora. Proces normalizacije, naime, temeljito je preobrazio značaj kibernetikog prostora, posebice s gledišta postojećih komunikacijskih praksi koje ga ispunjavaju. Na taj način se kibernetiki prostor razvio iz jednostavnog, tekstualno utemeljenog komunikacijskoga medija s ograničenim pristupom, u multimedijiski fenomen s masovnom publikom. Zbog procesa normalizacije, mijenjaju se i načini na koje te različite komunikacijske prakse mogu su-postojati.

No, čini se da suvremene rasprave o elektroničkoj javnoj sferi zanemaruju ili zaboravljaju strukturne promjene u prevladavajućim oblicima računalno posredovanoga komuniciranja. Znanstvene rasprave još uvijek ostavljaju dojam, da su za analizu i razumijevanje elektroničke javne sfere ključni računalno posredovani *dijaloški oblici komuniciranja*, važni, primjerice, za različite diskusijske grupe, računalne forume, "pričaonice" i slično. No, ako uzmemo u obzir ono na što ukazuje teza o normalizaciji kibernetikoga prostora, tj. da se danas bok uz bok dijaloških oblika u kibernetikom prostoru *sve više uvrježuju Web reprezentacije*, onda je smisleno upitati se – nije li suvremena elektronička javna sfera sve sličnija "medijski posredovanoj javnoj sferi" (Thompson, 1995). Web reprezentacije stvaraju i utvrđuju posve specifičnu komunikacijsku logiku, koja u ishodištu više nego dijalog potiče monolog, više od promjene stajališta ustraje u posredovanju mišljenja i više se usmjerava na uvjeravanje, nego na rješavanje problema. Takva načela mogu imati važne implikacije i pri načinu uspostavljanja okolnosti i uvjeta za oblikovanje elektroničke javne sfere. Ako Internet sa svojim interaktivnim, diskusijskim i dijaloškim značajem u očima mnogih autora djeluje kao učinkovit oslonac za revitalizaciju javne sfere (Connery, 1997; Poster, 1997; Tsagarousianou, 1999 i mnogi drugi), ostvarenjem dominantne uloge Web reprezentacija taj se potencijal može i smanjiti.

Za cjelovito razumijevanje elektroničke javne sfere nije dovoljno uzimati u obzir samo jedan od dvaju vidova komuniciranja. Elektroničku javnu sferu, naime, nije moguće svesti samo na društvene mrežne reprezentacije, kao niti samo na kontekst dijaloške rasprave. Ako slijedimo pretpostavke o medijski posredovanoj javnoj sferi, koje su potanko predstavljene u nastavku, ta dva elementa komuniciranja djeluju kao dva

konceptualno razdvojena oblika komuniciranja, koja ipak su-postoje u empirijskoj realnosti. Pitanje o značaju i okolnostima gdje se oblikuje elektronička javna sfera, smislenije je dakle postaviti kao pitanje o tome *koje su od tih integrativnih komunikacijskih praksa dominantne, a koje nisu*.

Javna sfera u svjetlu prevladavajućih oblika komuniciranja

Masovni mediji, posebice televizija, igraju u okviru suvremenih društava ključnu ulogu pri oblikovanju i očuvanju javne sfere. Kako zaključuje Splichal (1999: 273), masovni su mediji postali preduvjet za postojanje javne sfere, jer predstavljaju prostor u kojem se slobodno suočavaju različite ideje i interesi. No, suvremeni oblici komuniciranja i prevladavajući načini (masovnoga) komuniciranja potiču razvoj drugačije, "postmoderne javne sfere", koju u usporedbi s modernom ili prosvijećenom javnom sferom, ne čine mreže participativnih komunikacijskih kanala. Suprotno tome, nastavlja Splichal, postmoderna javna sfera je *utemeljena na reprezentacijama u masovnim medijima* (Splichal, 1999: 26-27).

Argumente o tome da su masovni mediji ključni čimbenici koji određuju preobrazbu javne sfere, s pojmom "medijski posredovana javna sfera ili javnost" uvjerljivo su predstavili Dahlgren (1991), Thompson (1995), Zolo (1991) i drugi autori. Masovni mediji ovdje se pojavljuju kao generatori "društvenih reprezentacija", "spektakla" ili "javnog interesa". Medijska javna sfera tako je obilježena kao nedijaloški, otvoreni i nelokalizirani prostor. Učinci transformacija takve vrste nisu jednoznačni, što je moguće zaključiti i iz važnih razlika u pojedinim teorijskim perspektivama čiji smo svjedoci. Na ovome mjestu se u tu problematiku nećemo upuštati. Usredotočit ćemo se na jedan od pokušaja pojašnjavanja međusobnih učinaka razvoja masovnih medija, na jednoj, i mijenjanje javne sfere na drugoj strani.

U jednoj od opsežnih rasprava koja proučava takve transformacije, Thompson tvrdi da se još prije pojave masovnih medija pojam javnoga odnosio na podjelu skupnog prostora, a taj tzv. tradicionalni "javni prostor prisutnosti" (*publicness of co-presence*) konstituirale su bogate međuosobne interakcije: "Riječ je bila o javnoj sferi, koja je uključivala pogled, zvuk, vizualnu sliku kao govorenu riječ: javni događaj predstavljao je spektakl koji je bilo moguće vidjeti, čuti, čak omirisati ili na neki način osjećati" (Thompson, 1995: 125). Drugu presudnu značajku javnoga kao prostora prisutnosti predstavljao je njezin izvorno dijaloški značaj. Ta dijalogičnost se opet izražavala na različite načine – bilo preko razgovora ili preko drugih ekspresivnih načina ponašanja, poput primjerice pljeskanja, zviždanja i slično.

S razvojem medija pojavili su se novi oblici javnoga. Ključna osobina novih oblika je u tome da javni značaj pojedinca, nekog djelovanja ili događaja nije više vezan na podjelu zajedničkoga prostora. Neko djelo ili događaj mogu postati javni tako da su snimljeni i posredovani drugima, koji nisu fizički prisutni u vrijeme dok se događaj zbiva. Javni značaj djela ili događaja tako je neovisan od njegove sposobnosti da ga istodobno prati ili vidi masa prisutnih pojedinaca (Thompson, 1995: 126).

Kad nas Thompson eksplicitno poziva da se pitamo je li moguće tradicionalni model javne sfere kao prostora prisutnosti, na odgovarajući način prenijeti u društveni i

politički kontekst kasnoga 20. stoljeća (1995: 236), on pokušava posredno upozoriti upravo na tu novost. Ako je u početnoj fazi pojava medijski posredovane javne sfere, pod utjecajem procvata tiska, nastupala kao dopuna ondašnjim oblicima javnoga života, prošireni oblik medijski posredovane javne slike s razvojem elektroničkih medija gotovo ih je potpuno nadomjestio. Jer, više nego što su novi mediji komuniciranja uvjerljivi, “u većoj mjeri novi oblici javnoga dopunjavaju i postupno šire, preoblikuju i mijenjaju tradicionalne oblike javne sfere” (Thompson, 1995: 126).

Značajke ključnih oblika komuniciranja u medijski posredovanoj javnoj sferi

Ideja medijski posredovane javne sfere povezana je s *ocjenom prevladavajućih oblika interakcije* u prostoru javne sfere, dakle, s onima koje promoviraju suvremeni masovni mediji. Thompson misli (1995: 84) da je s pojavom masovnih medija dominantni oblik interakcije postala “medijski posredovana kvazi-interakcija”, koja se od tradicionalnijeg, neposrednijeg oblika komuniciranja razlikuje po tome što je: a) jednosmjernija, b) usmjerena prema neodređenoj nizu primatelja i c) sužava dio simbolnih formi koje su u danoj interakciji dostupne. Njezinu posebnost, dakle, izražava izrazito monološka priroda, koja pojedince ipak međusobno integrira.

Thompsonova teorija medijski posredovane javne sfere, koja pretpostavlja prevladavajuće postojanje medijski posredovanih kvazi-interakcija, konstituirana je na osnovi triju općenitijih značajki (1995: 246-247):

1. *ne-lokalizirani prostor*, jer nije vezana za neki specifični vremenski ili prostorni lokalitet; kao prostor predstavlja otvorenu sferu mogućnosti u kojoj se mogu pojaviti posredovani simbolni oblici; proširena je u prostoru i vremenu, te je potencijalno globalna;
2. *nedijaloški prostor*, jer proizvođači i primatelji posredovanih sadržaja obično nisu uključeni u međusobne razgovore; uloge producenta i primatelja su diferencijarne i odnosi među njima obično su asimetrični;
3. *beskonačno otvoreni prostor*, što predstavlja kreativan i nenadziran prostor, u kojemu se izražavaju novi sadržaji, pojavljuju nove slike i informacije i gdje posljedice toga što nešto postaje vidljivo i dostupno nije moguće unaprijed predvidjeti ili nadzirati.

Potaknuto činjenicom kako je javna sfera ekskluzivno oblikovana pod utjecajem masovnih medija, koji određuju njezinu prirodu, uvjete djelovanja i ograničenja, spomenuto kretanje udružuje više različitih implikacija. Tako se nekadašnje shvaćanje javne sfere nadomješta novim modelom, koji je u *osnovi ovisniji o reprezentacijama i novim oblicima komuniciranja* (Zolo, 1991; Peters, 1997; Schulz, 1997), a manje određen klasičnim, dijaloškim oblicima komuniciranja. Glavna osobina medijski posredovane javne sfere je, dakle, sve jača proširenost ili čak prezasićenost društvenim reprezentacijama (Zolo, 1991). Dok Thompson razloge za to kretanje vidi u gubitku zajedničkoga prostora istovremeno prisutnih ljudi, Peters ih (1995: 3) smješta u promijenjene načine i oblike društvenoga komuniciranja. Širenjem novih komunikacijskih ka-

nala, koji su u nekom smislu istovremeno javni i dostupni, nekadašnji normativni oblici komuniciranja, poput dijaloga, argumentirane rasprave, preko kritike postignutog konsenzusa i informirane participacije, ustuknuli su pred drukčijim oblicima komuniciranja. Tako, kad mediji masama nude privid da sudjeluju u području javnoga, prijašnji oblik javnog sudjelovanja postaje sve nejasniji. Aktivno sudjelovanje u javnim raspravama, potpora istomišljenicima u javnim demonstracijama, suprotstavljanje drukčije mislećima u dugim marševima, sve više prati *vizualizacija društvenih događaja* na televizijskim ekranima i u dnevnim časopisima. Ili, kako kaže Splichal, “fizičku dostupnost događaju na javnom prostoru sve više nadomješta medijativna dostupnost preko masovnih medija i novih komunikacijskih tehnologija” (Splichal, 1994: 13).

Internet kao medij

Pojavom i uvriježenošću Interneta kao novoga oruđa komunikacije i nove okoline javnog sudjelovanja, javio se val ideja o tome na kakav način nove interaktivne tehnologije mogu poticati nastajanje neke nove, elektroničke javne sfere. U usporedbi s klasičnim masovnim medijima, koji su po mišljenju Habermasa učinili refeudalizaciju javne sfere, nove komunikacijske tehnologije nude nove izvore za obrnuti proces – naime, za njezinu revitalizaciju. Prije svega, u ovom kontekstu ključne su dvije značajke novih komunikacijskih procesa koje podupiru u interaktivne mreže povezane računalne tehnologije: *recipročnost* i *povezanost*. U računalno posredovanom komuniciranju očito su prisutne, dok za kontekste masovnoga komuniciranja to ne možemo tvrditi u istoj mjeri. Ili, kako kaže Slevin, medijski posredovana javna sfera koju oblikuje Internet, očito je “dijaloški prostor” (Slevin, 2000: 184). U usporedbi s masovnim medijima, Internet se ne može obilježiti kao nedijaloški prostor, jer njegove interaktivne kvalitete oblikuju važne mogućnosti za djelatno oblikovanje mišljenja (Slevin, 2000: 78). Štoviše, Internet povezuje i međusobno udružuje više različitih oblika komunikacijskih odnosa, primjerice čuvanje i razmjenu informacija, kao i reprodukciju i razmjenu komunikacijskih kanala. Internet je tako registar informacija i sredstvo komunikacije.

Upravo pomoću dijaloga, Internet je uspio oblikovati i svojevrсни oblik političke komunikacije koji nudi novi oblik “virtualnog udruživanja” (Davis, 1999: 149). Interaktivni značaj računalno posredovane komunikacije omogućava oblikovanje novih diskusijskih foruma, gdje pojedinci mogu razmjenjivati mišljenja i upoznavati stajališta drugih ljudi. Na taj se način oblikuju nove specifične interesne skupine koje u svoje redove privlače nove članove i potencijalne istomišljenike. Mogli bismo, dakle, reći da se s pojavom novih “dijaloških prostora” promijenio značaj javnoga prostora. Jednako se tako pojačala i dinamičnost javnih djelovanja. Nastajuća javna scena tako je postala alternativni prostor u kojemu se javno izražavaju mišljenja, što predstavlja dodatni izazov za promišljanje javne sfere.

Normalizacija kibernetškoga prostora

Kako, dakle, shvatiti tu okolinu u nastajanju? Očito je da potreba za nekom trajnom ili barem djelomičnom rekonceptualizacijom poimanja javne sfere, ostvarena na način koji bi dane pojmove i uvjete za njihovo uspostavljanje jednostavno prenio u nove društvene prostore i odnose unutar njih, ne bi bila dovoljno plodonosna. Nude nam se, naime, ne samo različiti, nego čak i suprotni odgovori, prilično udaljeni od realnih okolnosti i pojava. Možemo se založiti za tvrdnju da se nastajuća okolina na mreži i njezin odnos prema pojmu javne sfere, realističnije može objasniti pomoću pojmovnoga okvira koji nudi teza o “normalizaciji kibernetškoga prostora” (Resnick, 1998).

Iako teza o normalizaciji kibernetškoga prostora nije neposredno vezana uz pitanje oblikovanja i preoblikovanja “elektroničke javne sfere”, ona nudi plodan i obećavajući okvir, koji nam pomaže dodatno osvijetliti one promjene koje su za njezin nastanak ključne. Normalizacija kibernetškog prostora se, naime, odnosi na strukturne promjene koje su posljednjih godina temeljito preobrazile značaj, odnose i potencijalne učinke kibernetškoga prostora. Kako zaključuje Resnick, nekad fluidne i nestrukturirane politike “vjestičarskih” skupina i elektroničkih konferencija, u većoj su mjeri nadomjestile organizirane politike svjetske mreže, koje strukturiraju formalne prezentacije, dostupne svim posjetiteljima (1998: 49). Na taj se način kibernetški prostor razvio iz jednostavnog, tekstualno utemeljenog komunikacijskoga medija s ograničenim pristupom, u multimedijски fenomen s masovnom publikom. Pogledajmo koje su temeljne faze i čimbenici koji su doveli do toga da je Internet “izgubio svoju političku nedužnost” (Resnick, 1998: 49), te kakve učinke to može imati na razumijevanje “elektroničke javne sfere”.

Proces normalizacije možemo predočiti kao proces mijenjanja strukturnih osnova Interneta, koji se zbiva u dvama odvojenim koracima: u prvoj je fazi Internet djelovao a) kao “virtualno prirodno stanje”, a u drugoj kao b) “virtualno pluralističko društvo”. Značajke prvog razdoblja podsjećaju na Lockeovu ideju prirodnoga stanja i odražavaju doba jednostavnog, zabavnoga i prvenstveno neprofitnoga života na mreži. Slika o kibernetškom prostoru u to vrijeme bila je bezgranična i dostupna svakome; svaki pojedinac mogao je biti producent i potrošač, a skupine koje su naseljavale taj prostor, ujedinjavali su zajednički interesi; razlike u mišljenjima bile su poželjne i korisne jer su poticale raspravu. Kibernetški je prostor s vremenom izgubio svoju političku nevinost na sličan način, kao kad se odvijala preobrazba prirodnoga stanja koju je potaknuo pronalazak novca. Više nego individualno prirodno stanje, Internet je danas sličan pluralističkom civilnom društvu: “Ima svoju ekonomiju, dopunjenu krajnje optimističkim poslovnim odredbama; ima razvijenu zamršenu podjelu rada koju prate nejednakosti; mogu se čuti pozivi za zakonodavstvom i regulacijom, te zaštitom privatnoga vlasništva” (Resnick, 1998: 51). Pojavile su se nove institucije i s njima novi akteri, pojavile su se nove organizacije i s time također povezane i posve nove prakse i politike. Internet je, naime, postao sve atraktivniji za ekonomske, društvene i političke snage koje su ga prije zanemarivale.

Preobrazbu Interneta kao virtualnoga prirodnog stanja u Internet kao virtualno pluralističko civilno društvo olakšala je specifična tehnološka inovacija u vidu pojave i nagle popularizacije svjetske mreže (WWW – *World Wide Weba*). Grafičkom i hipertekstualnom podrškom, svjetska mreža nije samo promijenila opseg usluga, nego i komunikacijsku prirodu kibernetškog prostora. Zbog proširene uporabe svjetske mreže “Internet nije više tekstualno podržana sustavna mreža, usredotočena na dijaloško komuniciranje i vijesti, anarhična smjesa ‘vjestičarskih’ skupina, elektroničkih konferencija i pretraživača” (Resnick, 1998: 52). Promijenjeni strukturni odnosi između “neka-dašnje” i “moderne” mreže odražavaju prijelaz od nestrukturiranih, tekstualno podržanih i interaktivnih dijaloških praksi, prema organiziranim, “monološkim” Web mrežnim stranicama.

Promjenama takve vrste mogu se pripisati važne implikacije i u odnosu prema izgradnji i okolnostima za oblikovanje elektroničke javne sfere. U nastavku ću zato predložiti neke dileme i pitanja koja se neposredno odnose na prethodnu raspravu o medijski posredovanoj javnoj sferi.

Učinci nagloga razvoja Web reprezentacija na Internetu – povratak medijski posredovanoj javnoj sferi

Internet predstavlja bogato i kompleksno komunikacijsko okruženje koje se još razvija. Aktualno shvaćanje elektroničke javne sfere, zbog toga je uvijek uhvaćeno u neko trenutno, fluidno stanje, koje je neprestano podvrgnuto promjenama. Pitanje je, međutim, vode li one u smjeru vraćanja prema “medijski posredovanoj javnoj sferi”, na način na koji to zacrtava ideja o normalizaciji kibernetškog prostora kako je opisuje Thompson. Ako zaključujemo prema Slevinu (2002), zbog opće prirode Interneta i njegovih interaktivnih potencijala, odgovor na to pitanje je negativan. Thompsonov model medijski posredovane javne sfere, naime, ne uključuje upravo dijaloški potencijali kibernetškoga prostora. U koliko je, dakle, mjeri njegovu ideju o javnom kao prostoru vidljivoga, moguće prenijeti u kontekst javnog života u kibernetškom prostoru i gdje možemo očekivati pojedinačne otklone.

Tablica 1. Usporedba medijski posredovane i elektroničke javne sfere

Medijski posredovana javna sfera	Elektronička javna sfera
Ne-lokalizirani prostor	Ne-lokalizirani prostor
Ne-dijaloški prostor	Dijaloški, interaktivni prostor
Beskonačno otvoren prostor	Beskonačno otvoren prostor
Kvazi-posredovane interakcije	Neposredne, sinkrone i asinkrone interakcije
Nagli razvoj medijskih reprezentacija s unaprijed određenom grafičkom slikom	Nagli razvoj mrežnih reprezentacija s kreativnijom grafičkom slikom

Jedno od temeljnih obilježja Thompsonove medijski posredovane javne sfere, koje je moguće usporediti s računalnom mrežom poput Interneta, predstavlja ideja o “*nelokaliziranom prostoru*”, dakle, ideja da medijski posredovana javna sfera nije vezana uz

neki specifični fizički prostor. I novu računalno posredovanu javnu sferu, koja omogućava posredovanje informacija i javni pristup istima, možemo sagledavati u tom svjetlu, budući da pojedinci pritom ne dijele neki zajednički pristup ili lokalitete (Slevin, 2000: 183). Druga dimenzija medijski posredovane javne sfere, koja se u slučaju Interneta intenzivira, jest njezina “*beskonačno otvorena priroda*”. Medijski posredovana javna sfera kao beskonačno otvoren prostor označava kreativan i relativno nenadziran prostor, u kojem je moguć pristup informacijama i gdje sadržaj simboličkih oblika nije u cjelini unaprijed određen (Slevin, 2000: 184). Treće obilježje medijski posredovane javne sfere koju kao izvornu označava “*ne-dijaloški prostor*”, u okruženju je Interneta kao elektroničke javne sfere ipak problematično. Kako zaključuje Slevin, slučaj Interneta je u očitoj neskladu s tim trećim obilježjem.

Unatoč tome što sudionici ne dijele zajednički prostor, Internet nudi i oblikuje “prostore dijaloga”, u kojima se sudionici susreću s namjerom da raspravljaju o sadržajima i temama od zajedničkog interesa. U usporedbi s masovnim medijima koji su dijaloške razmjene preoblikovali u strogo određene obrasce suočavanja, Internet omogućava mnogo širi spektar mogućnosti za provođenje rasprava o javnim pitanjima. Pitanje o tome kakva su obilježja i značaj elektroničke javne sfere, leži, dakle, upravo u tim novim potencijalima za dijaloško komuniciranje; međutim, kako pokazuje proces normalizacije, priča se time ne završava.

Posljednje desetljeće razvoja Interneta dovelo je, naime, do ključnih strukturnih promjena – nekoć prevladavajuće konverzijske oblike komunikacije, važne za “vjestičarske” skupine ili elektroničke konferencije, danas dopunjava *paradigma prezentacija*, koje nude mrežne stranice. Mrežna stranica je postala toliko tipična za suvremeni kibernetički prostor, kao što su za tekstualno podržanu mrežu nekoć bile tipične “vjestičarske” skupine. Osnovna struktura mrežnih reprezentacija bitno je drukčija od logike dijaloških prostora. Kako su “vjestičarske” skupine interaktivne, moguće ih je shvatiti kao razgovore, prenesene u novi medij (Resnick, 1998: 53): “Bez obzira na to jesmo li u njih uključeni u realnom ili asinkronom vremenu, u svakom slučaju izgledaju živima i spontanima. Oni koji se ne uključuju u vjestičarsku skupinu zato da bi u njoj nešto napisali, slični su onima koji lutaju naokolo i ne slušaju razgovore na nekoj zabavi; ako žele, razgovoru mogu nešto dodati, no mogu se maknuti i otići nekamo drugdje”. Sa stajališta pojedinčeva ulaganja u spomenute procese i njegova djelovanja, uključanje u razgovore ne zahtijeva nikakve posebne vještine, jer je u kojemu vrlo slično postojećim interaktivnim procesima koje uspostavljamo s drugima u svakodnevnim situacijama. Posve suprotno vrijedi za mrežne reprezentacije: oblikovanje i održavanje učinkovitih, sofisticiranih mrežnih stranica koje bi privukle veći broj korisnika, zahtijeva s jedne strane predanost, a s druge tehnička znanja. Kao takve, namijenjene su prvenstveno masovnoj publici.

Ako, dakle, uzmemo u obzir posljedice normalizacije kibernetičkoga prostora – kao neke od važnijih strukturnih promjena u razvoju Interneta – možemo postaviti pitanje, nismo li sve više svjedocima posve obrnute pojave od one koju u svojoj analizi predviđa Slevin (2000)? Zbog rastuće upotrebe mrežnih reprezentacija, brojna interaktivna djelovanja u kibernetičkom prostoru postala su manje važna. U toj točki se učinci trenutnoga razvoja računalnih mreža bitno približavaju značaju učinaka koje masovni

mediji imaju na oblikovanje javne sfere (vidi Thompson, 1995). U mrežu povezana računalna tehnologija, naime, ne omogućava samo tvorbu "dijaloških prostora", nego nudi i niz drugih, monoloških i jednosmjernih, masovnih situacija, kao što je to primjerice značajno za predstavljačke Web stranice. Oblik sudjelovanja u javnom prostoru koji potiču takvi elementi usluga, u usporedbi s interakcijama, koje su konstitutivne za diskusijske forume, bitno je drugačiji. Mogli bismo ga opisati kao neku vrstu "posredovane kvazi-interakcije".

Integriranost Web reprezentacija i računalno posredovanoga dijaloga u elektroničkoj javnoj sferi

Paradigmatski odmak od elektronički podržanih konverzacija, koje su taj prostor ispunjavale i determinirale u njegovom ranom razvoju, prema suvremenim elektroničkim ili Web reprezentacijama ima i šire učinke, koji se iskazuju kroz nove oblike politika na mrežnom sustavu. Računalno posredovano komuniciranje bitno se dopunjava s računalno posredovanim reprezentacijama. Preoblikovana javna sfera u kibernetском prostoru tako je rezultat njihova međusobnog djelovanja, što ima i šire učinke. S obzirom na to da su Web stranice namijenjene prvenstveno predavljanju koherentnih pozicija i informiranju, utjecaju i djelovanju onih koji se na njih priključuju, one formiraju novo političko iskustvo, koje se od amorfnoga dijaloga "vjestičarskih" skupina i diskusijskih foruma bitno razlikuje. Nastajući oblici, naime, strukturirani su u dvojnome značenju: politike na mrežnim stranicama *predstavljaju* strukturirano iskustvo i *reflektiraju* organiziranu strukturu pluralističkoga političkog života u realnome svijetu (Resnick, 1998: 49). Na taj način je svakodnevna politika, u svojoj kompleksnosti i vitalnosti, zauzela kibernetски prostor, te ušla u doba organiziranoga civilnog društva i strukturiranoga skupnog pluralizma s relativno pasivnim građanima, zaključuje također Resnick (1998: str. 54).

Međutim, za cjelovito razumijevanje javne sfere nije dovoljno uzimati u obzir jedan od dvaju vidova; elektroničku javnu sferu nije moguće svesti samo na društvene mrežne reprezentacije, no jednako tako nije smisleno ograničiti je samo na kontekst dijaloške rasprave. Ne treba, naime, zaboraviti da i bez zajedničkoga prostora, Internet činjenično stvara dijaloške situacije u kojima se sudionici mogu družiti i razmjenjivati mišljenja o stvarima koje su u njihovu zajedničkom interesu. U našoj smo analizi razliku između paradigme dijaloga, na jednoj, i paradigme reprezentacija na drugoj strani, naglasili više nego što se to činjenično pokazuje u praksi. Ako slijedimo pretpostavke o medijski posredovanoj javnoj sferi, ta dva elementa ipak djeluju poput dvaju različitih konceptualnih oruđa, koja ipak su-postoje u empirijskoj realnosti. Pitanje o važnosti i okolnostima u kojima se oblikuje elektronička javna sfera smislenije je, dakle, postaviti kao pitanje o tome *koje su od tih integrativnih komunikacijskih praksi dominantne, a koje nisu*.

Internet zasigurno nudi nove mogućnosti, pomoću kojih građani mogu pronaći tekstove s političkim sadržajima, argumente za određene političke odluke i nove izvore informacija. Ili kako kaže Moogova: "Što više ljudi iskorištava te nove izvore, to je

manje posredovanoga političkog komuniciranja, a građani imaju veću mogućnost nadzora nad političkim akterima i obrnuto” (2001: 369). Elektronička javna sfera, dakle, mogućnost je za oblikovanje informiranije i aktivnije javnosti.

Ili, kako kaže Gauntlett: “Činjenica da ljudi koje zanima neka tema, o toj istoj temi mogu oblikovati Web stranicu i kasnije sudjelovati u razgovorima s drugim ljudima koje ta tema zanima, stvara klimu intenzivnije javne diskusije” (2000: 17). Pitanje koje se pritom postavlja jest: kako plodno i učinkovito iskoristiti obje komunikacijske prakse?

Dosadašnje pokušaje povezivanja obiju komunikacijskih praksi ilustrira pregled stanja u onom institucionalnom okviru koji je, kad je riječ o raspravi o elektroničkoj javnoj sferi, zasigurno najprimjereniji. Riječ je o onim mrežnim stranicama, koje predstavljaju *političke institucionalne aktere*, kao što su na razini slovenske Vlade, primjerice, razna ministarstva. Načini na koje građani mogu uspostavljati kontakte s pojedinim vladinim službama koje su dostupne preko mrežnih stranica, od najveće su važnosti i za razumijevanje elektroničke javne sfere. Surfanje mrežnim stranicama političkih institucija i praćenje ponuđenih informacija omogućuje angažiranije, aktivnije i kreativnije praćenje ponuđenih sadržaja, nego što je to moguće pomoću unaprijed selekcioniranih informacija koje nude klasični masovni mediji. Pogledajmo još u kojoj mjeri su pojedine političke prakse u kibernetičkom prostoru uopće proširene među populacijom slovenskih korisnika Interneta.

Tablica 2. Vrijednosti aritmetičkih sredina i postoci na indikatorima za varijablu “politička aktivnost preko Interneta” (RIS 2001)¹

Jeste li pomoću Interneta...?	Ne, nikad	Da, jednom ili dva puta	Aritmetička sredina	n
posjetili Web stranice neke slovenske političke institucije	16%	84%	2.54	126
potražili neki službeni dokument (zakon ili politički program)	20%	80%	2.48	126
sudjelovali u anketama o političkim pitanjima	27%	73%	2.27	126
pisali elektroničku poštu medijima	54%	46%	1.76	126
pisali elektroničku poštu političaru ili političkoj instituciji	60%	40%	1.63	126
potpisali peticiju ili pismo potpore	60%	40%	1.63	126
sudjelovali u raspravi o političkim pitanjima	63%	37%	1.63	126

Rezultati istraživanja Raba Interneta u Sloveniji (RIS 2001), ne upućuju na zaključak o širokoj proširenosti političke participacije putem Interneta (vidi tablicu 2). Osim

redovitoga razgledavanja mrežnih stranica, traženja informacija o političkim pitanjima i sudjelovanjima u anketama javnog mišljenja, ostali oblici političkih aktivnosti – pisanje elektroničke pošte, potpisivanje peticija i sudjelovanje u raspravama s političkim sadržajem – u istraživanoj populaciji – slovenskim korisnicima, reprezentirani su ispodprosječno. Štoviše, za sve se dominantne aktivnosti može reći da su potaknute “izvana” i na taj način impliciraju pasivniji oblik političkoga djelovanja. Ako ih usporedimo s ostalima, koji se očito nalaze na dnu ljestvice – sudjelovanje u raspravi, potpis peticije i pisanje elektroničke pošte određenim institucijama, postaje očito da se od pojedinca zahtijevaja aktivniji angažman. Za dominantnu praksu to ne bismo mogli reći u jednakoj mjeri.

Tablica 3. Pregled posredovanih sadržaja i interaktivnih mogućnosti na Web stranicama ministarstava² (siječanj, 2002)

	postoji	ne postoji
Predstavljanje zaposlenika u službi Vlade	14 100%	0 0%
Kontakti s Vladinom službom i zaposlenicima preko telefona, klasičnoga pisma ili faxesa	13 93%	1 7%
Kontakti s Vladinom službom pomoću elektroničke pošte	10 71%	4 29%
Informacija o funkciji zaposlenih	13 93%	1 7%
Informacije o radnom vremenu Vladine službe i zaposlenika	1 7%	13 93%
Pristup službenim dokumentima	13 93%	1 7%
Pristup arhivi Vladine službe	4 29%	10 71%
Povezanost sa srodnim Vladinim službama	10 71%	4 29%
Povezanost sa srodnim službama EU-a	8 57%	6 43%
Pristup zapisnicima sa sjednica Vlade	3 21%	11 79%
Pristup zaključcima Vlade	2 14%	12 86%
Priopćenja za javnost	10 71%	4 29%
Posredovanja aktualnih vijesti	11 79%	3 21%
Mogućnost neposrednog kontakta s pojedinom Vladinom službom	3 21%	11 79%

Izvor: Analiza Vladinih Web stranica (CATI, siječanj 2002)

Podatke o prevladavajućim praksama, kako svjedoče sami korisnici Interneta, ima smisla suočiti s mogućnostima za uspješno, kreativno i raznovrsno političko djelovanje koje su u elektroničkoj javnoj sferi općenito prisutne. Pogledajmo što u tom smislu nude Web stranice ministarstava slovenske Vlade (tablica 3).

Kako pokazuju prikupljeni podaci, Web stranice ministarstava više predstavljaju *prostor samo-predstavljanja* nego prostor rasprave sa slučajnim posjetiteljima. Većina službi ministarstava na mreži je, naime, zbog toga da nešto posreduje – informacije, aktualne vijesti ili priopćenja za javnost. Tek je manji dio onih koji su spremni nešto i “primiti”. Kao što je vidljivo iz tablice, samo tri ministarstva na svojim Web stranicama imaju ugrađenu mogućnost preko koje posjetitelji mogu uspostaviti neposredan kontakt s pojedinom osobom ili službom. Pogledajmo u tablici 4, o kakvim je interaktivnim mogućnostima riječ.

Tablica 4. Mogućnosti i oblici interaktivnoga sudjelovanja posjetitelja stranica na Web stranicama ministarstava³ (siječanj, 2002)

Oblik sudjelovanja	Dostupnost sudjelovanja	Detaljan opis teme o kojoj pojedinac može izraziti mišljenje
Diskusijski forum	Svim posjetiteljima	Postoji
Pričaonica	Svim posjetiteljima	Ne postoji
Glasovanja i ankete	Svim posjetiteljima	Postoji

Izvor: Analiza Vladinih Web stranica (CATI, siječanj 2002)

Tablica 5. Odnos korisnika Interneta prema izgledu Vladinih Web stranica (postoci i aritmetičke sredine)

	Uopće se ne slažem	2	3	4	Potpuno se slažem	zajedno	Aritmetička sredina
Na stranicama mi nedostaje mogućnost da o određenom javnom pitanju izrazim svoje mišljenje	5 4.9	13 12.6	17 16.5	39 37.9	29 28.2	103 100.0	3.72
Na stranicama je premalo informacija o tome na koji način Vladine službe donose svoje odluke	15 15.0	10 10.0	27 27.0	33 33.0	15 15.0	100 100.0	3.23
Stranice potiču građane da određenu javnu osobu o nekoj stvari pitaju ili joj nešto predlažu	19 18.4	19 19.4	34 33.0	16 15.5	15 14.6	103 100.0	2.89
Stranice posvećuju dovoljno prostora raspravi između građana i Vladinih službenika	27 26.5	32 31.4	23 22.5	11 10.8	9 8.8	102 100.0	2.44

Izvor: Analiza Vladinih Web stranica (CATI, siječanj 2002)

Stanje kako ga predstavlja trenutna politička scena preko svojih Web stranica odražava svoje ključne značajke i “u glavama posjetitelja stranica”, odnosno u njihovim stajalištima. Korisnike Interneta koji imaju konkretna iskustva s čitanjem i praćenjem Vladinih Web stranica, upitali smo, naime, kakvo je njihovo mišljenje o funkcijama i izgledu Vladinih Web stranica. Na odabrani niz postavljenih tvrdnji dobili smo odgovore kao što je prikazano u tablici 5.

Zanimljivo je da slovenski korisnici Interneta, bez obzira na općenito nisku političku participaciju u kibernetском prostoru, vrlo pozitivno ocjenjuju potencijale koje za takvo sudjelovanje nudi Internet. U očima korisnika, naime, Internet nastupa kao medij koji je demokratičan, budući da je u različitim pogledima učinkovitiji i jednostavniji od političkih praksi koje postoje izvan njega. Prema podacima RIS-a 2001, gotovo 80% korisnika uvjeren je da se preko Interneta moguće lakše upoznati s mišljenjima drugih; 70% ih smatra da je lakše pronaći ljude sa sličnim interesima, a isto ih se toliko slaže da je na taj način i lakše izraziti svoja mišljenja. I uključivanje u stručne rasprave s pojavom Interneta je prema mišljenju većine (65%) postalo jednostavnije. Takvo je političko korištenje Interneta još uvijek prilično slabo zastupljeno.

Zaključak

Internet je na više načina promijenio naša postojeća shvaćanja prostora, vremena, pristupa, pa i shvaćanja javnosti, javnoga djelovanja i interakcija. On u velikoj mjeri doprinosi oblikovanju novih načina na koje danas doživljavamo i iskušavamo komunikacijske odnose, posebice međusobnu raspravu. Njegove interaktivne mogućnosti koje omogućuju međusobnu dijalošku razmjenu, bile su uskoro prepoznate kao nov izvor društvene integracije i potencijalne revitalizacije javne sfere. Međutim, kako smo na ovom mjestu pokušali naglasiti, danas kibernetски prostor zauzima i drukčiji oblik društvenoga komuniciranja, koji ne treba zanemariti, a riječ je o naglom razvoju Web reprezentacija.

Učinci procesa normalizacije tako ukazuju na važnu ulogu novih oblika komunikacije u kibernetском prostoru gdje Web reprezentacije imaju ključno mjesto. Taj pomak je posve konzistentan s rastućom popularnošću Interneta i činjenicom da su Web reprezentacije ključni mehanizmi predstavljanja brojnih aktera, institucija, skupina i pojedinaca koji danas obilježavaju “virtualno pluralno društvo” u kibernetском prostoru. Nagli razvoj Web reprezentacija je, dakle, odraz povećane uloge vidljivoga i dostupnog u javnom prostoru društvenoga života, koji se s razvojem novih interaktivnih medija još više širi.

Poimanje i razumijevanje elektroničke javne sfere tako više nije ovisno isključivo o novim mogućnostima za uspostavljanje dijaloga, razmjene mišljenja i traženja istomišljenika u diskusijskim forumima. Budući da je za stvarnu suradnju između predstavnika civilnog društva i vlasti neposredan kontakt još uvijek od ključne važnosti, nedostatak takvih mogućnosti u kibernetском prostoru prije je dokaz pasivizacije javnih djelovanja u elektroničkoj javnoj sferi, nego njezine revitalizacije. Prevagom paradigme Web reprezentacija i sve potisnutijom ulogom dijaloških prostora, nastajuća

elektronička javna sfera više podsjeća na model medijski posredovane javne sfere, nego što se od njega udaljava.

BILJEŠKE:

- ¹ Riječ je o dugogodišnjem projektu "*Raba Interneta v Sloveniji*", koji pod stručnim vodstvom dr. Vasje Vehovara provodi Katedra za Metodologiju i informatiku na Fakulteti za društvene vede. U okviru toga projekta, svake je godine na uzorku korisnika Interneta provedena Web anketa, koja pokušava cjelovito i opširno obuhvatiti navike, praksu, stajališta i očekivanja anketiranih, pomoću različitih sklopova pitanja. Podaci na koje se pozivamo predstavljaju tek malen udio u istraživanje obuhvaćenih osoba, koje su samostalno odabrale skup pitanja "politika i Internet". U kolovozu je, naime, u mrežnoj anketi sudjelovalo 4015 korisnika Interneta, a samo 126 ispitanika je odgovorilo na sklop pitanja o učincima interneta na politički život. Više o spomenutoj anketi i drugim istraživanjima u okviru projekta RIS može se naći na <http://www.ris.org>.
- ² Riječ je o opsežnom istraživanju Vladinih mrežnih stranica, koje je u suradnji s poduzećem Profano i nekim suradnicima Fakultete za društvene vede Sveučilišta u Ljubljani i po narudžbi Vladina ureda za informiranje RS, u cijelosti provela Agencija za tržišno ispitivanje CATI. Analiza je obuhvatila Web stranice četrnaest slovenskih ministarstava. U prvom zaključku analize ocjenjivali smo transparentnost njihovih djelatnosti, organizacijske strukture i zaposlenih, zatim dostupnost Vladinih dokumenata i posredovanost informacija o radu Vlade, te povezanost Vladinih Web stranica s Web stranicama srodnih službi ili institucija. U posljednjem koraku smo se usredotočili i na interaktivnost Web stranica, odnosno na pregled postojećih mogućnosti za neposrednu interakciju između građana i pojedinog ministarstva. Navedene sekvence i postoci u tablici, predstavljaju, dakle, broj (odnosno postotak) ministarstava koja na svojim Web stranicama nude pojedinu informaciju ili uslugu (odnosno ne nude). Zbog malog uzorka podaci su samo informativni.
- ³ Analiza je pokazala da preko svojih Web stranica samo *tri ministarstva* nude neku od mogućnosti aktivnoga sudjelovanja između Vladine službe i posjetitelja, odnosno, korisnika Interneta. Premda su te mogućnosti dostupne svim posjetiteljima, što znači da ne zahtijevaju nikakvu registraciju, ipak se može reći da je pristup njima prilično složen i otežan čak i najiskusnijim korisnicima Interneta.

LITERATURA:

- Connery, B. (1997) IMHO: Authority and Egalitarian Rheotorc in the Virtual Coffeehouse. U: Porter, D. (ur.) *Internet Culture*, 161-180. London: Routledge.
- Dahlgren, P., Sparks, C. (1991) *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere*. London: Routledge.
- Dahlgren, P. (1991) Introduction. U: Dahlgren, P., Sparks, C. (ur.) *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere*, 1-26. London: Routledge.
- Davis, R. (1999) *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System*. Oxford: Oxford University Press.
- Gauntlett, D. (2000) *Web Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*. London: Arnold.
- Habermas, J. (1989) *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: SH.
- Hague, B.N., Loader, B.D. (1999) *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London: Routledge.

- Knapp, J. (1997) *Essayistic Messages: Internet Newsgroups as an Electronic Public Sphere*. U: Porter, D. (ur.) *Internet Culture*, 181-200. London: Routledge.
- Malina, A. (1999) *Perspectives on Citizen Democratization and Alienation in the Virtual Public Sphere*. U: Hague, B.N., Loader, B.D. (ur.) *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*, 23-38. London: Routledge.
- Moog, S. (2001) *American Political Communication in the Information Age: The Mixed Promises of the New Media and Public Journalism*. U: Splichal, S. (ur.) *Public Opinion and Democracy: Vox Populi-Vox Dei*, 359-380. Cresskill: Hampton Press.
- Peters, D.J. (1995) *Historical Tensions in the Concept of Public Opinion*. U: Glasser, T.L., Salmon, C.T. (ur.) *Public Opinion and the Communication of Consent*, 3-32.
- Peters, D.J. (1997) *Realism in Social Representation and the Fate of the Public*. *Javnost/The Public*, IV, 2, 5-16.
- Poster, M. (1997) *Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere*. U: Porter, D. (ur.) *Internet Culture*, 201-218.
- Resnick, D. (1998) *Politics on the Internet: the Normalisation of Cyberspace*. U: Toulouse, C., Luke, W.T. (ur.) *The Politics of Cyberspace*, 46-48. London: Routledge.
- Schulz, W. (1997) *Changes of the Mass Media and the Public Sphere*, *Javnost/The Public*, IV, 2, 57-70.
- Schulz, W. (2001) *Changes in Mass Media and the Public Sphere*. U: Splichal, S. (ur.) *Public Opinion and Democracy: Vox Populi-Vox Dei*, 339-359. Cresskill: Hampton Press.
- Slevin, J. (2000) *Internet and Society*. Cambridge: Polity Press.
- Splichal, S. (1994) *Pomlad javnosti*. *Javnost/The Public*, I, 1-2, 7-22.
- Splichal, S. (1999) *Public Opinion. Developments and Controverses in the Twentieth Century*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Splichal, S. (2001) *Vox Populi-Vox Dei*. Cresskill: Hampton Press.
- Thompson, J. (1995) *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Toulouse, C., Luke, T.W. (1998) *The Politics of Cyberspace*. London: Routledge.
- Tsagarousianou, R., Tambini, D., Bryan, C. (1998) *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*. London: Routledge.
- Tsagarousianou, R. (1998) *Back to the Future of Democracy: New Technologies, Civic Networks and Direct Democracy in Greece*. U: Tsagarousianou et al. (ur.) *cyberdemocracy*, 41-59. London: Routledge.
- Zolo, D. (1991) *Democracy and Complexity*. Cambridge: Polity Press.

Tanja Oblak

The Internet as a Medium and the Normalisation of Cyberspace

SUMMARY

This text focuses on the question of the role and effects of the prevalent forms of communication, which constitute the “electronic public sphere”. It asks which forms of interaction between the actors in cyberspace are the most important for the formation of the electronic public sphere. The Internet is understood as a specific medium that combines and makes possible a set of different communication patterns. However, within the context of the normalisation of cyberspace substantial structural changes occur that consequently assign the central role to the Web representations. In this sense, with the predominance of the Web representation paradigm and the declining role of dialogical spaces the evolving electronic public sphere is becoming similar to the concept of the mediated public sphere. This shift from dialogue to representation is consistent with the growing popularity of the Internet and also with the fact that the Web representations display the crucial mechanisms for the presentation of several actors, institutions, corporations and individuals who nowadays generate the “virtual pluralistic society” in cyberspace.

Key words: electronic public sphere, mediated public sphere, Internet, discussion forums, web representations, normalisation of cyberspace